

A békeharc, mint a drámai konfliktus új alapja

Az emberiség történelme folyamán az írók, a drámaírók számára még soha sem állt rendelkezésre olyan egységes nézőpont, ahonnan az egész társadalom, az egész emberiség fejlődése, életbevágó nagy kérdései ilyen világosan áttekinthetők lettek volna, mint ma.

A békéért való harc az a vízváltató, ahonnan korunk minden lényeges mozzanata áttekinthető. Vízváltató, amely a becsületes emberek millióit választja el az emberiség ellenségeitől, az imperialista halálgyárosoktól, a háborús gyújtogatók „felelőtlen nemzetközi bandájától“.

Köztudomású, hogy a dráma a nagy társadalmi válságok, forradalmi változások ábrázolásának a műfaja, mindig akkor virágzott igazán, amikor az emberiség élet-halál harcát, az emberiség jövőjéért folytatott harcot mutathatta be.

Lehet-e hát megfelelőbb — s a kor lényegét kifejező — konfliktust bemutatni, mint a békéért való harcot? Nem véletlen, hogy nemcsak a szovjet és népi demokratikus országok drámaírói, de a kapitalista országok, sőt Amerika haladó írói is egyre gyakrabban választják szindarabjaik konfliktusának alapjául a békéért való harcot.

Természetesen ez a konfliktus — mint maga a békeharc is — más jellegű nálunk, mint nyugaton: Nálunk a nemzetközi méretekben folyó békeharc összefonódik a munkásosztály harcával a szocializmus győzelméért, elért eredményeink megvédéséért; a nyugati haladó drámákban egyelőre nem juthat messzebb annál, hogy leleplezze a háborús uszítók hazugságait; hogy feltárja a nép előtt: az állam jelenlegi vezetői, a Szovjetunió és a népi demokráciák ellen esztelen háborúba akarják sodorni a népet a maguk önző érdekeiért, s rámutasson arra, hogy a Szovjetunió barátja és támogatója minden békét akaró népnek.

A drámairodalomnak tehát ma az a megtisztelő feladat jut osztályrészül, hogy a népek jövőjéért küzdő „széleskörű békekampánynak“ propagandistája legyen. Ezt a feladatot tűzi a drámairodalom elé a „PRAVDA“: „A drámairodalom elmaradásának leküzdéséről“ írott nagyjelentőségű szerkesztéségi cikke is:

„A drámaírók és a színház alkotó munkásainak legfontosabb feladata a szovjet ember lelki gazdagságának, a teremtő munka, a kommunista társadalom felépítéséért folytatott harc során feltáruló jellege nagyszerű vonásainak visszatükrözése; hazánk nagyságának és erejének hirdetése, a szabadság, a béke, a demokrácia világszerte növekvő erőinek bemutatása, a reakció, a háború és a népbütítés romboló erői ellen folytatott harcok ábrázolása.“ (Társadalmi Szemle, 1952. május, 449. l.)

A PRAVDA cikke tehát arra figyelmeztet, hogy a békeharc drámai ábrázolása elválaszthatatlan a szovjet ember lelki gazdagságának, a kommunista társadalom felépítéséért folytatott harc megmutatásától, — s ennek megfelelően: a szovjet ember jellemének, nagyszerűségének, teremtő erejének bemutatása csak akkor válhat teljessé, ha ez az ábrázolás a békeharc perspektívájában mutatja meg a kommunizmus építésén dolgozó új típusú szovjet embert. Csak azt kell megmutatnia, hogy a szovjet embereknek a társadalom boldogulásáért, a kommunizmus győzelméért vállalt áldozatai az egész emberiség ragyogó jövőjéért vállalt feladatokká vállalyszerűsödnek.

A Pravda cikk idézett része még egy — dramaturgiai szempontból is igen fontos — kérdésre hívja fel a figyelmet. A döntő feladat a béke erőinek

a megmutatása, a békeharc hőseinek, magasztos jellemüknek ábrázolása, — a béke országának, a Szovjetunió ragyogó győzelmeinek a bemutatása. Tehát a drámai ábrázolás középpontjában ne a háborús gyujtogatók mesterkedéseinek a leleplezése legyen, hanem azok, akik ezeket a mesterkedéseket leleplezik.

Az igazi nagy drámák minden időben a régi felett győzedelmeskedő újat mutatták meg, s a socialista-realista dráma az első, amely tudatosan és pártosan állítja eszmei mondanivalójának középpontjába az új győzelmének bemutatását.

A korunkban diadalmasan győzedelmeskedő, a kor lényegévé való új pedig nem más, mint a szabadság, a béke, a demokrácia erőinek a növekedése.

Mai drámáinknak ez az eszmei, politikai célkitűzése lehetővé teszi dramaturgia szempontból hiteles, a cselekmény középpontjában álló, a konfliktusokat győzelmesen megoldó pozitív hős ábrázolását. Ez a pozitív hős nem feltétlenül fontos, hogy kommunista legyen, mint ahogy a békemozgalomnak is nem egy kiváló, nem kommunista világnézetű harcosa van. De csak olyan egyén képzelhető el központi hősnak, aki felismeri a háborús gyujtogatók agressziójának irányát és a Szovjetunió békepolitikájának barátjává, harcosává lesz.

E szempontból igen fontos Konstantin Szimonovnak az „Orosz kérdés” című drámája. Már Ilja Ehrenburg is rámutatott annak a jelentőségére, hogy Szimonov darabjában „nem az amerikai sajtó apró ördögeit állította előtérbe, hanem a nemes Smith-et”. Nem az volt elsősorban a célja, hogy az atomgyárosok szolgálatába állt amerikai sajtó hazugságait leleplezze, hanem az, hogy megmutassa, van egy másik Amerika, a becsületes amerikaiak Amerikája, akik felismerték az amerikai életforma hazug, embertelen voltát, meggyőződtek a szovjet nép őszinte békeakarataráról és hűségeselek akarnak maradni a szovjet néppel kötött barátságához. Az amerikai imperialisták leleplezését is a szovjet társadalom pozitív eredményeinek a kihangsúlyozására szenteli: az amerikai milliommokok háborús terve az orosz kérdésből, a Szovjetunió nagy győzelmeitől való félelemből ered.

Természetesen elkenődne a konfliktus — s a valóság szenvedne csorbát — ha az amerikai lapvezért, Macphersont, az amerikai imperializmus e jól sikerült típusát veszélytelennek, erőtlennek, nem jelentős embernek mutatná be. A háború erői nagyok, Amerikában ma még uralkodó jelenségnek látszik. De SZTALIN elvtárs megtanított bennünket arra, hogy számunkra nem az a lényeges, „ami az adott pillanatban szilárdnak látszik, de már kezd elhalni, hanem az, ami keletkezőben és fejlődőben van, még ha az adott pillanatban nem is látszik szilárdnak, mert a dialektikus módszer szempontjából csak az legyőzhetetlen, ami keletkezőben és fejlődőben van.” (A SzK(b)P története, Szikra, 1950. 130. l.) S Harry Smith ilyen születő, keletkező, erősödő típusa Amerikának, még nem általános típus, a Harry Smith-féle magatartásig még nem sokan jutottak el, csak a legjobbak, a Paul Robesonok, a Howard Fastok, Julius Rosenbergek. De már napról-napra többen vannak az ilyen amerikaiak is, s holnapra még többen lesznek.

Harry Smith tehát előremutató, pozitív hős. A háború alatt a Szovjetunióban járt. Meggyőződött a szovjet társadalom anyagi, kulturális és erkölcsi gazdaságáról. A háború után, amikor visszatér Amerikába, a kiadó-vállalat vezetői azt követelik tőle, hogy írjon rágalmazó könyvet a Szovjetunióról. De Smith erre nem hajlandó. A konfliktus éles. Harry Smith lelkében a dollár és a becsület, a lelkiismeret erői, — a megélhetés és a Szovjetunióban szerzett élmény nagyszerűsége mérkőzik.

A Szovjetunióhoz való viszony vezet választásra Szimonov hősét: azoknak az új embereknek a hatása, akikkel a Szovjetunióban találkozott, erősebbnek bizonyul, mint a dollár „mindenható” hatalma, mint Macpherson fenyegetése.

A békeharc egyik fontos célkitűzése az atomenergia háborús felhasználásának megakadályozása, a „hidegháború” és a „lelektani hadviselés” aknamunkájának a megsemmisítése. Ebben az aknamunkában fontos szerep jut a kozmopolitizmus és a pacifizmus hazug ideológiájának. Mindkettő az amerikai életformának való behódolás álarca. Méreg, amely a tudatunkban lévő kapitalista csökevények, az önzés, az egyéni érdek előtérbe helyezése a közérdekkel szemben. — a kapzsiság, a közöny révén férkőzik lelkünkbe. Elsődrendű feladata tehát a békeharcos drámáknak a kozmopolitizmus, a pacifizmus erőinek a leleplezése.

A Nagy Honvédő Háború utáni szovjet irodalom egész sor ilyen békeharcos drámát tud felmutatni. Gondoljunk csak Szimonov: „Idegen árnyék”; Szurkov: „Szabad a pálya”; Jakobson: „Két tábor” és Romasov: „Hatalmas erő” c. műveire. Erős drámái felkészültséget, izgalmas cselekményt tud teremteni mindegyikben a szerző, mert a konfliktus felvetése erősen éleztet: az emberiség jövőjéről van benne szó. A cselekmény arra szolgál, hogy megmutassa, a szovjet emberek hogyan győzik le, hogyan semmisítik meg az emberiség jövőjét, a békét veszélyeztető ellenséges, kozmopolita, pacifista ideológiát.

A békeharc egyik legerősebb exponált helye a tudomány. A tudósok igen sokat tehetnek a béke érdekében, de ellene is. A tudomány békét szolgáló felfedezéseiből könnyen háborús eszközök válhatnak. Elég ezt az atom-bomba említésével bizonyítanunk. A diverzans romboló munka, a kémkedés ma már a tudomány falai közé is behatolt.

Szimonov másik békeharcos drámája, az „Idegen árnyék” konfliktusának éppen ez az alapja.

Ismeretes, hogy a Szovjetunióban már felszámolták az antagonisztikus osztályellentéteket, így megszűnt a drámái konfliktus régi alapja. Osztályharcra ott, — mint konfliktus alapra — csak a kapitalista, imperialista környezet beavatkozási kísérlete formájában lehet szó. Ilyen beavatkozási kísérletről, diverzans tevékenységről van szó a Villa a mellékletében c. drámában is, hasonló a témája az Idegen árnyéknak is.

Szimonov dramaturgiai érzékére és tehetségére jellemző, hogy darabjában a külföldi imperialista környezet beavatkozásáról is van szó, a drámái konfliktus mégis a párt irányításával céltudatosan a kommunizmus felé haladó szovjet tudományos dolgozók és a burzsoá társadalom káros maradványaitól szabadulni még nem tudó, az amerikai tudomány álhumanista, pacifista és kozmopolita szólamainak hiszékeny; egyébként kitűnő szovjet tudós között jelentkezik. Ez a konfliktus azért lesz igen éles és jelentős, hogy Trubnyikov kivételes tudású, alapjában véve nagyszerű ember, akire a szovjet hazának, a béke ügyének nagy szüksége van. Pillanatnyi útvesztését éppen ez teszi igen drámaivá.

Trubnyikov professzor alakja áll a darab középpontjában, minden konfliktus az ő személyéhez kapcsolódik. A főhős, aki a konfliktust megoldja, azonban nem ő, hanem Rizsov, a sztálini nemzedék új típusú fiatal tudósa, a Bakterológiai Intézet párttitkára.

Trubnyikovnak egy sereg olyan tulajdonságát mutatja be az író, amelyek szükségképpen az amerikai imperialisták karmaiba kellett, hogy jutassák a kiváló tudóst. A tudományos munkát a politikától független tevékenységnek tekinti, nem tudja megérteni, miben különbözik az amerikai tudósok munkája és célja a szovjet tudósokétól, lealacsonyítónak tartja a párt beleszólását a maga dolgaiba, stb.

A drámái feszültség fokozásához hozzájárul az a küzdelem, amit Trubnyikov a kiütéses tifusz és a pestis elleni szérum előállításáért folytat munkatársaival együtt.

A konfliktus a szérumharcra indít, Rizsov és Trubnyikov jelenetével. Rizsov vállalja, hogy először saját magát oltja be pestis szérummal, hogy magán próbálja ki a szérum alkalmazhatóságát. Rizsov szervezetének küzdelme a pestissel és a szérum diadalmaskodása végigkíséri az egész cselekményt. A szovjet tudósok az ember gyógyítására tenyésztek a pestis és tifusz baktériumot és szérumot. A gyártási eljárás módszerét Trubnyikov kiadja amerikai kollégáinak. („A tudomány nem ismer határt”), de ezek nem az ember gyógyítására, hanem háborúra akarják felhasználni. (Lásd Koreát.)

A szovjet emberek ébersége idejében leleplezi az eljárás leírását az amerikaiaknak átadni akaró Okunovot és megakadályozzák, hogy a béke alkotása, amely az amerikai imperialisták kezében háborús fegyver lett volna, az imperialistákhoz jusson. Okunov árulásának kézzelfogható bizonyítékaira teljesen összeroppan Trubnyikov, csalódva a „tudományban”, önmaga ítélőképességében, vissza akar vonulni. SZTÁLIN elvtárs üzenete oldja fel a drámái konfliktust, hogy Trubnyikovot minden tévedése ellenére becsületesnek tartja és nem kétli, hogy „véghoz viszi azt a dolgot, amit elkezdett”. Trubnyikov belátja, hogy a béke és a humanizmus a tudós számára is: harc — és újult erővel kezdi meg munkáját.

Az Idegen árnyék Trubnyikov professzorának alakja a béke és a háború szolgálata között választó tudományok drámailag jól megragadott, jellemmé, cselekménnyé, konfliktussá változását jelenti.

A béke megvédésének a gondolata egyre többet foglalkoztatja az imperialista országok jármáiban nyögő becsületes emberek millióit is. A népek tudatára ébredtek annak, hogy Koreában, Vietnámban nem „keresztes-háború”, hanem aljas, — ártatlan embereket pusztító, a dollár urainak maximális profitját biztosító, a világtörténelem legembertelenebb háborúja folyik.

Két haladó nyugati író békeharcos színművét, Howard Fast: Harminc ezüstpénz-ét és Roger Vailland „Foster ezredes bűnösnek vallja magát” c. drámáit láthattuk ebben az évben színházainkban. A két szerző mint szemtanúk leplezhették le az amerikai háborús gyujtogatók mesterkedéseit, a koreai háborúban véghezvitt kegyetlenkedéseit.

Mindkét darabnak, de különösen a „Foster ezredes bűnösnek vallja magát”-nak nagy érdeme, hogy a cselekmény súlypontja a béke legyőzhetetlen erőinek a megmutatására tevődik át. Nemesak azt mutatja meg a darab, hogy a Foster ezredesek, az olyan „kis szörnyetegek”, mint Jimmy Mac Allen hadnagy vagy koreai vérebük Cho Aodi Yang milyen kegyetlenül mézárólják le a becsületes koreaiak ezreit, hanem — és elsősorban ezt mutatja meg —, hogy Foster ezredes és kenyéradó gazdája parancsának egyre többen fognak ellenszegülni, egyre több lesz a Joe közlegény, kik mély rokonszenvvel nézik a koreai hazafiak, Masan, Lya és a többiek igazságos harcát. Lya Aodi Yang alakjában igazi pozitív hőst tudott formálni az író, aki tudja, hogy a koreai nép ügye iránti hűsége egyet jelent az egész emberiség jövője, a béke iránti hűséggel.

Az emberiség történelmének, legnagyobb konfliktusának, a béke és háború erőinek a harca egyre nagyobb teret követel a ma konfliktusos drámai ábrázolásban. A mai magyar drámában is egyre gyakrabban megtaláljuk ennek a konfliktusnak a nyomát. Igaza van Molnár Miklósnak, amikor a Magyar Írók Szövetsége Drámaírói Szakosztályában a múlt év júniusában tartott előadásában azt mondotta: „A Tűzkeresztség Sohár Lidijének és a számonkérő szék volt csendőrijének szerelmi és politikai „szövetsége”. Az ozorai példa hazaáruló herecege, A harag napja ellenforradalmár összekülvői, akik várják és előkészítik az imperialista intervenciós csapatok „bevonulását” — mind magukon viselik a mai osztályharc és békeharc elválaszthatatlan kapcsolatának jegyeit.” (Csillag 1952. 9. sz. 999. l.)

Molnár Miklós megállapításának igazsága azonban akkor lett volna teljes, ha megállapítását továbbviszi. Igaz, a Tűzkeresztség, Az ozorai példa, A harag napja ellenséges figurái a háború erőinek képviselői, de akkor az ő ellenpólusai, a drámák pozitív hősei, Börcsök József és Soós Ferenc, nagyszerű alakjainak megrajzolása példa lehet a mai békeharcos színművek pozitív hősei ábrázolására is.

Sándor Kálmán A harag napjában az ellenforradalmár háborús kalandorok züllöttségének részletes elemzését adja, megmutatja ennek osztálygyökereit is, de a hangsúly mégiscsak az ellenforradalom, a háború ellen, a békéért küzdő kommunista forradalmár: Soós Ferenc bemutatásában van. A cselekmény folyamán nemesak az áruló szociáldemokraták, az ellenforradalmi urak mindenre elszánt erkölctelenségét mutatja be, hanem ábrázolja éppen az ebből a kétségbeesett elzántságból származó erőt is. Így válik a konfliktus élessé, igazán drámaivá. Soós Ferenc ezért kerekedik föléjük, mert legfőbb jellemzője a forradalmi, marxista világnézetben gyökerező magasabbrendű erköltsége, a munkásosztály, a haza és az emberiség jövőjéért való tudatos áldozatvállalás még nagyobb erő kifejtésre teszi képessé.

Ideológiai szempontból van egy nagyon tanulságos alakja A harag napjának: Máriáss tanár. Alhumanista, frázisokban tetszelgő, pacifista gondolkodású nyárspolgár. Az ő magatartásában jól ábrázolja az író, hogy az ilyen magatartás minőségileg semmivel sem különbözik a tömeggyilkosétól, előbb-utóbb ő maga is óhatatlanul gyilkossá válik. (Hasonló probléma vetődik fel Foster ezredes alakjában is.)

Sándor Kálmán drámája nagyszerű példa arra, hogy ma az osztályharc bemutatása (történelmi téma esetében is) elválaszthatatlan a békeharc megmutatásától.

A konfliktus alapjául a békeharcot választó színműveinknek az a közös hibája van, hogy a békéért való harc, a háborús veszély leleplezését nem az osztályharcra való összefüggésben ábrázolják. Hiányzik annak az erőnek megmutatása, amely mégiscsak vezeti hazánkban a háború ellen, a békéért folyó hatalmas demokratikus tömegmozgalmat, — hiányzik a párt és a munkásosztály harcainak ábrázolása. Eppen ezért a konfliktusok vérszegények, nem tudnak igazi drámai feszültséget kiváltani.

Ez a gyengéje legnemesebb célkitűzésű békeharcos színművünknek, Háy Gyula „Erő” c. drámájának is. Hiányzik belőle az igazi pozitív hős. A két kommunista, a munkából lett külügyminisztériumi tanácsos, Buda Miklós és Juhász Endre atomkutató csak a cselekmény peremére szorulnak, nincs helyük és idejük megmutatni erkölcsi magasabbrendűségüket, — a hazaszeregetből, a szocialista humanizmusból, a szocialista alkotó munkából táplálkozó szenvedélyes békeszeretüket.

Pedig a dráma alapkonfliktusa kitűnő alkalom magasfeszültségű drámai cselekmény kibontakoztatására. Az emberiség jövődjének egy döntőfontosságú problémáját, az atomkérdést veti fel a mű. A probléma felvetés az, hogy az atom az emberiség jövőjét vagy bukását okozza-e? A dráma azonban csak azt mutatja meg, hogy az amerikai imperialisták aljas kezeiben pusztulást, az emberiség halálát okozhatja. De a másik utat, az atom felhasználásának békés útját nem mutatja meg, — nem szól egy szót sem a szovjet tudomány ragyogó eredményeiről.

A konfliktus Eperjess Gábor személyében ütközik össze. Őérette folyik a harc. Az imperialisták elcsábítják, megundorodik az amerikai életformától, hazajön. Helyesen állapítja meg Molnár Miklós, hogy Háy Gyula csak az útvoinalát rajzolja meg Eperjess fejlődésének és nem az útját. Az útját nem is rajzolhatja meg, mert hiányzik a darabban annak az erőnek a megmutatása, amelyet Buda Miklós volna hivatva képviselni: A Szovjetunió vezette béketábor erős bástyájának, a szocializmust építő Magyarországnak bemutatása.

Ez okozza, hogy Háy Gyula nem tudja kiaknázni az alapkonfliktus adta lehetőségeket és nem tud drámájával végig igazán szuggesztív, drámai hatást keltetni.

Különösen érezzük a drámai feszültség gyengeségét, ha Háy Gyula színművét a nagy vonalakban hasonló témát felvető Szimonov darabbal, az Idegen árnyékkal hasonlítjuk össze. Szimonovnak — mint láttuk, azért sikerült magasfokú drámai feszültséget létrehozni, mert nem elégedett meg a konfliktus tengelyébe állítani a sokoldalúan megrajzolt Trubnyikovot, hanem megmutatta, — s döntően erre helyezte a súlyt, — azt az erőt, amely Trubnyikovra hat: — a párt és a szovjet társadalom erejét.

Az Erő összehasonlítása az Idegen árnyékkal, újból növeli bennünk a meggyőződést, hogy drámairodalmunk további fejlődése csak a szovjet dramaturgia eredményeinek és tapasztalatainak alkotó felhasználásával képzelhető el.

Az egész emberiség egy új, nagy sorsforduló elé érkezett: a háború és béke választójához. A halhatatlan SZTALIN tanított meg bennünket arra, hogy a béke ügye legyőzhetetlenné válik, ha a népek kezükbe veszik a béke megvédésének ügyét.

Drámairodalmunk elsőrendű feladata ma a történelem nagy konfliktusának ábrázolása. Tíz és tíz új magyar drámára van szükség, amely újabb tíz és százazrek számára mutatja meg a béke megvédésének legyőzhetetlen, diadalmas útját.

Osváth Béla